

Anarhistička biblioteka

Anti-Copyright

Rađanje revolucionarnog pokreta u Jugoslaviji

Fredy Perlman

Fredy Perlman

Rađanje revolucionarnog pokreta u Jugoslaviji

1969

Prvo izdanje: Perlman, F. (1969) *Birth of a Revolutionary
Movement in Yugoslavia*. Kalamazoo: Black & Red. Izvor prevoda:
Antipolitika 2, ožujak/mart 2019. antipolitika.noblogs.org

anarhisticka-biblioteka.net

1969

smislu – i ovde na umu imam Zapad kao i Istok – između rutine i avanture“. (M. Krleža, Politika, 29. decembar 1968; citiran u Studentu, 7. januara 1969*)

Crikvenica

Maj 1969.

više teško. Ranije su mogli da rade samo za našu državu, a sada mogu u celom svetu. Šta je jedna država prema celom svetu?! Tu se širi međusobno upoznavanje i prijateljstvo. /.../

Ovde se, razumljivo, nisu mogli ni pobrojati svi protivnici našeg sistema, kao što su razni ekstremisti, levičari, desničari, anarholiberali, radikalci, demagozi, prosvetitelji, dogmatičari, tobožnji revolucionari (koji idu tako daleko da tvrde da je naša revolucija zapala u krizu!?), antiforumci i neformalne grupe (zastupnici teza o značaju spontaniteta masa, koji ne shvataju da čist spontanitet nužno vodi u anarhiju i divlje reagovanje, jer on ne čeka da više instancije kanališu aktivnost masa u određenom pravcu); na spisku neprijatelja su i unitaristi, folkloristi i mnogi drugi elementi. Svi oni predstavljaju potencijalna žarišta krize. Sve te neformalne grupe i ekstremiste treba pod hitno izolovati iz društva, po mogućstvu ih i rasformirati, kako bi se onemogućila njihova razbijačka delatnost.“

(V. Teofilović, *Student*, 13. maj 1969, str. 1)

Jugoslovensko iskustvo dodaje nove elemente iskustvu svetskog revolucionarnog pokreta; pojavljivanje ovih elemenata je učinilo jasnim da socijalistička revolucija nije činjenica iz prošlosti Jugoslavije, već borba u budućnosti. Ova borba je bila započeta, ali nigde nije sprovedena. „/.../ jer, kako je pisao Babef, upravljači dižu revoluciju samo zato da bi upravljali, a autentična revolucija moguća je samo odozdo, kao pokret masa. Društvo, u celokupnosti ljudskog spontanog delovanja, uzdiže se kao subjekt istorijskog kretanja, ostvarujući onaj identitet politike i narodne volje u čijem horizontu se ukida politika kao oblik otuđenja čoveka.“ (M. Vojnović, *Student*, 22. april 1969, str. 1) Revolucija u ovom smislu ne može da bude čak ni zamišljena u granicama jednog univerziteta, jedne fabrike, jedne nacionalne države. Štaviše, revolucija nije ponavljanje događaja koji su se već odigrali, negde, nekada; ona nije reprodukcija prošlih odnosa, već stvaranje novih. Rečima drugog jugoslovenskog pisca, „to nije samo sukob između proizvodnje i stvaranja, već u širem

„Jeretici su uvek opasniji od neprijatelja“, zaključio je jugoslovenski filozof nakon analiziranja represije marksističkih intelektualaca od strane marksističkog režima u Poljskoj. (S. Stojanović, *Student*, Beograd, 9. april 1968, str. 7¹)

U Jugoslaviji, u kojoj je „radničko samoupravljanje“ postalo zvanična ideologija, nova borba za javnu kontrolu je razotkrila jaz između zvanične ideologije i društvenih odnosa koje ona navodno opisuje. Jeretici koji su razotkrili ovaj jaz bili su privremeno izolovani; njihova borba je bila momentalno suzbijena. Ideologija „samoupravljanja“ nastavlja da služi kao maska za trgovinsko-tehnokratsku birokratiju koja je u svojim rukama uspešno skoncentrisala bogatstvo i moć koje je stvorilo jugoslovensko radno stanovništvo. Ipak, čak i samo jedno, delimično uklanjanje maske kvari njenu efikasnost: vladajuća „elita“ Jugoslavije je ogoljena; njeni „marksistički“ proglašeni su razotkriveni kao mitovi koji, jednom razotkriveni, više ne mogu da služe opravdavanju njene vladavine.

U junu 1968. je jaz između teorije i prakse, između zvaničnih proglašavanja i društvenih odnosa, ogoljen kroz praksu, kroz društvenu aktivnost: studenti su sami počeli da se organizuju na demonstracijama i opštim zborovima, a režim koji je proglasio samoupravljanje reaguje na ovaj redak primer društvenog samoorganizovanja tako što ga okončava putem policijske i novinske represije.

Priroda jaza između jugoslovenske ideologije i društva je bila analizirana pre juna 1968, ne od strane „klasnih neprijatelja“ vladajućih „revolucionarnih marksista“ Jugoslavije, već od strane jugoslovenskih revolucionarnih marksista – od strane jeretika. Prema zvaničnim deklaracijama, u društvu u kojem se radnička klasa već nalazi na vlasti nema štrajkova, jer je apsurdno da radnici štrajkuju protiv sebe samih. Ipak, štrajkovi – o kojima novine nisu izveštavale, jer do njih u Jugoslaviji nije moglo doći – su izbijali tokom

¹ Kako nije bilo moguće naći sve brojeve svih časopisa koje Perlman citira u ovom tekstu, navodi koji su preuzeti od njega i prevedeni obeleženi su zvezdicom. – Prim. prev.

prethodnih jedanaest godina – i to masovno (*Susret*, br. 98, 18. april 1969*). Štaviše, „štrajkovi u Jugoslaviji predstavljaju simptom pokušaja preporoda radničkog pokreta“. Drugim rečima, u društvu kojim, kako se tvrdi, vladaju radnici – radnički pokret je mrtav. „Ovo nekome može zvučati paradoksalno. Ali to nije paradoks, zbog činjenice da radničko samoupravljanje u velikoj meri postoji samo 'na papiru'...“ (Lj. Tadić, *Student*, 9. April 1968, str. 7*)

Protiv koga studenti demonstriraju, protiv koga radnici štrajkuju, u društvu u kojem studenti i radnici već upravljaju sami sobom? Odgovor na ovo pitanje se ne može naći u deklaracijama Saveza komunista Jugoslavije, već samo u kritičkim analizama jugoslovenskih društvenih odnosa – analizama koje su jeretičke, jer protivreče zvaničnim deklaracijama. U kapitalističkim društvima deluje se u ime progresa i nacionalnog interesa. U jugoslovenskom društvu, programi, mere i reforme se sprovode u ime progresa i radničke klase. Ipak, nisu radnici ti koji iniciraju dominantne projekte, niti projekti služe radničkim interesima:

„S jedne strane, delovi radničke klase su nadničari koji žive ispod nivoa nužnog za preživljavanje. Teret ekonomske reforme iznosi radnička klasa, što je činjenica koja se mora otvoreno priznati. S druge strane, male grupe beskrupulozno zgrću kapital preko noći, na osnovu ličnog rada, usluga, trgovine i kao posrednici. Njihov kapital se ne temelji na njihovom radu, već na špekulacijama, posredovanju, transformaciji ličnog rada u imovinske odnose i često na izravnoj korupciji.“ (M. Pečujlić, *Student*, 30. april 1968, str. 2*)

Paradoks se može izraziti opštijim pojmovima: društveni odnosi koji su već poznati Marks-u se ponovo pojavljuju u društvu koje je iskusilo socijalističku revoluciju predvođenu marksističkom partijom u ime radničke klase. Radnici primaju nadnice u zamenu za prodati rad (čak i ako se nadnice nazivaju „lični prihodi“ i „bonusi“); nadnice su ekvivalent materijalnih dobara neophodnih za fizički i društveni opstanak radnika; višak rada, prisvojen od strane države ili birokratije preduzeća i transformisan u kapital, vraća se kao strana sila koja određuje materijalne i društvene uslove radniko-

Mi ćemo suzbiti sve pokušaje tih antidemokratskih snaga; u našem društvu mora biti svima jasno ko kome odgovara. /.../ Razume se, mi se u borbi sa protivnikom nećemo služiti nedemokratskim sredstvima, osim ako se demokratska sredstva ne pokažu dovoljno neuspešna. Kao odličan primer primene demokratskih metoda borbe možemo navesti naš obračun sa birokratskim snagama. Svi znamo da je, koliko juče, birokratija predstavljala naše najveće društveno zlo, a gde je sad ta birokratija?! Istopila se, kao sneg. Pod pritiskom našeg samoupravnog mehanizma i demokratskih snaga pretopila se i sama, automatski u ove snage, tako da nismo imali potrebu da sa strane vršimo bilo kakve personalne promene u strukturama naše narodne vlasti, što i inače ne bi bilo samoupravljajući. /.../

/.../ oštro se napadaju velike socijalne razlike, koje se uz to nazivaju još i neopravdanim. /.../ S druge strane, radnička klasa kao vodeća i vladajuća snaga ovog društva, kao nosilac progresivnog kretanja i kao istorijski subjekt, ne bi smela da postane privilegovana na račun drugih društvenih kategorija; ona mora da bude spremna na žrtve u ime dalje izgradnje našeg sistema. Radnička klasa je svesna toga i odlučno odbija sve zahteve za radikalnijim smanjivanjem socijalnih razlika, jer to su u suštini zahtevi za uravnilovkom; a, povrh svega, to bi dovelo do društva siromašnih. A naš cilj je društvo u kome će svi biti bogati i imati prema potrebama...

Problem nezaposlenosti takođe je na stalnom udaru neprijateljskih snaga. Protivnici našeg sistema ističu da ne bi smelo da se toliko okleva sa otvaranjem novih radnih mesta (kao da je to lako kao otvaranje prozora u junu), i da bi mladi ljudi, s obzirom na svoju stručnost, ubrzali reformu. /.../ U ovoj presudnoj fazi našeg razvoja mi nismo mogli da otvorimo više radnih mesta, ali doneli smo neka druga rešenja - otvorili smo naše granice i dozvolili slobodno zapošljavanje naših radnika u inostranstvu. Razume se, bilo bi dobro da svi imamo posla ovde, kod nas. To piše i u Ustavu. Ali to nije moguće dovesti u sklad sa ovom fazom naše reforme. Međutim, bitka za reformu ušla je u svoju završnu, prelomnu fazu i stvari će se naglo popraviti. U stvari, našim ljudim ni sada nije su-

definišu robnu ekonomiju, čiji su ideolozi postali, kao najdemokratskije društvo sveta. Maja 1969, novoizabrani predsednik hrvatskog parlamenta, dugogodišnji član Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije, laskavo je izjavio da „činjenice o najosnovnijim stopama našeg razvoja pokazuju i dokazuju da je ekonomski razvoj Socijalističke republike Hrvatske, kao i cele Jugoslavije, bio harmoničan i progresivan“. Predsednik je svestan nezaposlenosti i prinudnog egzila jugoslovenskih radnika, ali problem će uskoro biti rešen, jer „Neke akcije su pokrenute radi rešavanja brige oko naših ljudi koji su trenutno zaposleni u inostranstvu; ove akcije moraju biti sistematizovane, poboljšane i uključene kao sastavni deo našeg sistema, naše ekonomije i naše politike...“ Predsednik je takođe svestan dubokih kritika trenutnog stanja, i za njega su to „iluzije, zabune, očajanje, nestrpljivost, donkihotovske pretenzije koje poprimaju oblike – bez obzira na prividne protivrečnosti – od levičarskih revolucionarnih fraza do šovinističkih trendova koji uzimaju vid filozofije, filologije, radničkog pokreta, ekonomske situacije nacije, republike, itd. Moramo energično odbaciti pokušaje dramatisiranja i generalizovanja određenih činjenica koje, izvučene iz konteksta našeg celokupnog razvoja i naše stvarnosti, predstavljaju pokušaj da se one iskoriste za defetističko, demoralizujuće i povremeno šovinističko delovanje. Moramo sistematično i činjenično informisati naše radne ljude o ovim pokušajima, moramo ukazati na njihove elemente, njihove metode, njihove prave namere i značenje delovanja“. (J. Blažević, *Vjesnik*, 9. maj 1969, str. 2*)

Zvanične reakcije na rađanje jugoslovenske „nove levice“, od one predsednika Jugoslavije do one predsednika Hrvatske, su duhovito sumirane u satiri objavljenoj na naslovnoj strani izdanja Studenta od 13. maja.

„/.../ često se mnogi naši protivnici deklariraju za demokratiju, ali zahtevaju nekakvu čistu i potpunu demokratiju, nekakvo slobodarstvo. Oni se u stvari bore za svoje sopstvene pozicije, da bi mogli da govore i rade po svojoj volji i kako sami smatraju da je dobro.

vog postojanja. Prema zvaničnoj istoriji, Jugoslavija je ukinula eksploataciju 1945, kada je Komunistička partija Jugoslavije osvojila državnu moć. Ipak, radnici čiji višak rada izdržava državu ili trgovinsku birokratiju, čiji se neplaćeni rad okreće protiv njih u vidu moći koja ne izgleda kao rezultat njihove aktivnosti već neke više sile – takvi radnici obavljaju prinudni rad: oni su eksploatisani. Prema zvaničnoj istoriji, Jugoslavija je birokratiju kao društvenu grupu nadređenu radničkoj klasi ukinula 1952, kada je uveden sistem radničkog samoupravljanja. Ali, radnici koji otuđuju svoju živu aktivnost u zamenu za sredstva za život ne kontrolišu sami sebe; njih kontrolišu oni u čiju korist otuđuju svoj rad i proizvode, čak i ako ti ljudi sebe ukidaju u zakonskim dokumentima i proglasima.

U Sjedinjenim Državama, karteli su zakonski prestali da postoje upravo u istorijskom trenutku kada su počeli da centralizuju enormnu proizvodnu moć radničke klase SAD. U Jugoslaviji je društveni sloj koji upravlja radničkom klasom prestao da postoji 1952. Ali zapravo, „rastavljanje jedinstvenog centralizovanog birokratskog monopola vodilo je ka mreži samoupravnih institucija u svim granama društvene aktivnosti (mrežama radničkih saveta, samoupravnih tela, itd.) Sa formalno-pravne, normativne, institucionalne tačke gledišta, društvo je samoupravno. Ali da li je ovo i pravo stanje odnosa? Iza samoupravne fasade, unutar samoupravnih tela, dve moćne i suprotstavljene struje nastaju iz proizvodnih odnosa. Unutar svakog centra odlučivanja postoji birokratija u metamorfoziranom, decentralizovanom obliku. Sastoji se od nezvaničnih grupa koje održavaju monopol na upravljanje radom, monopol na raspodelu viška rada na štetu radnika i njihovih interesa, koji prisvajaju na osnovu svoje pozicije u birokratskoj hijerarhiji, a ne na osnovu rada, koji pokušavaju da zadrže predstavnike „svoje“ organizacije, „svog“ regiona, permanentno na vlasti kako bi osigurali sopstvenu poziciju i očuvali ranije razdvajanje, nekvalifikovani rad i iracionalnu proizvodnju – prebacujući teret na radnike. Među sobom se ponašaju kao predstavnici monopolskog vlasništva... Sa druge stra-

ne, postoji iskreno socijalistička, samoupravna struja, pokret koji je već počeo da deluje...“ (Pečujlić, isto*)

Ova duboko socijalistička struja predstavlja borbu protiv zavisnosti i bespomoćnosti koje omogućavaju eksploataciju radnika putem proizvoda njihovog rada; ona predstavlja borbu za kontrolu nad svim društvenim aktivnostima od strane onih koji ih obavljaju. Ali kakav oblik ova borba može da uzme u društvu koje je već proglasilo samoorganizovanje i samokontrolu za svoj društveni, ekonomski i pravni sistem? Kakvi se oblici revolucionarne borbe mogu razviti u kontekstu u kojem komunistička partija već ima državnu moć i u kojem je ta komunistička partija već proglasila kraj birokratske vladavine i uzdigla samoupravljanje na nivo zvanične ideologije? Borbu, očito, ne može činiti eksproprijacija kapitalističke klase, pošto se ta eksproprijacija već odigrala; niti borbu može činiti preuzimanje državne moći od strane revolucionarne marksističke partije, pošto takva partija raspolaže državnom moći već četvrt veka. Naravno, moguće je sve to uraditi ponovo i ubediti sebe da će ishod biti bolji nego prvog puta. Ali politička mašta nije toliko siromašna da je potrebno ograničiti joj perspektive na ranije promašaje. Danas se, u Jugoslaviji kao i drugde, shvata da eksproprijacija kapitalističke klase i njeno zamenjivanje „organizacijom radničke klase“ (tj. komunističkom partijom), kao i preuzimanje moći nacionalne države od strane „organizacije radničke klase“, pa čak i zvanično proglašavanje različitih vrsta „socijalizma“ od strane vladajuće komunističke partije, već predstavljaju istorijsku stvarnost, i da ništa od toga nije značilo kraj robne proizvodnje, otuđenog rada, prinudnog rada, niti početak društvenog samoorganizovanja i samokontrole.

Shodno tome, oblici organizovane borbe koji su se već pokazali kao efikasni instrumenti za ubrzavanje industrijalizacije i racionalizaciju društvenih odnosa u slučaju modela Vrlog novog sveta, ne mogu biti oblici organizovanja borbe za nezavisnu i kritičku inicijativu i kontrolu od strane čitavog radnog stanovništva. Preuzimanje državne moći od strane biroa političke partije nije ništa više od ono-

.../ Insistiranje na jednom planu koji bi dao racionalna rešenja za sve te odnose i probleme sa kojima se mi sukobljavamo, čini mi se da je preko realnih mogućnosti našeg društva. /.../ Ali to je naša stvarnost. Mi te različite uslove rada u pojedinim kolektivima, u pojedinim delatnostima u pojedinim krajevima zemlje i drugde ne možemo da prevaziđemo /.../“ (V. Rakić, *Student*, 11. mart 1969, str. 12)

U drugom broju *Studenta*, ova vrsta stava je okarakterisana sledećim pojmovima: „Takav subjekt što o svemu dosljednom i radikalnom sudi kao o pretjeranostima, sebe poistovećuje sa objektivno postojećim, pa mu se sve čini i suviše idealno, apstraktno, donkihotski, nerealno i to uvijek prividno za našu stvarnost, a ne nikako za njega. Tako se mnogi i mnogi, i to najčešće oni koji bi mogli najviše pridonjeti promjeni stvarnosti, uvijek pozivaju na zbilju, na smetnje koje ona stavlja, ne uviđajući da su često upravo oni, svojim prividnim smislom za realnost, svojom takozvanom real-politikom, ta smetnja i ta zbilja na koju se kao nesretnu pozivlju.“ (D. Grlić, *Student*, 28. april 1969, str. 3)

„Ne možemo sebi dozvoliti da zaboravimo kako demokratija (da ne govorimo o socijalizmu), kao i samoupravljanje, u otuđenom i ideološkom obliku, mogu postati opasan instrument za proglašavanje i širenje zablude da smo njihovim „uvođenjem“, konkretno putem proglašenja, dekreta o samoupravljanju, izabrali pravo na nezavisnu kontrolu, koja *eo ipso* negira potrebu za bilo kakvom vrstom borbe. Protiv koga, i zašto bismo se borili kada već upravljamo sami sobom; sada smo mi sami – a ne neko iznad nas – krivi za sve naše mane.“ (Isto.*)

Pokazano je da je socijalistička ideologija Jugoslavije šuplja; vladajuća elita je ostala bez svog opravdanja. Ali do sada je raskrinkavanje imalo vid kritičke analize, revolucionarne teorije. Revolucionarna praksa, samoorganizovanje u bazi, do sada ima malo iskustva. U međuvremenu, oni čija je borba za socijalizam odavno postala borba za održanje na vlasti, nastavljaju da poistovećuju sopstvenu vladavinu sa samoupravljanjem radničke klase, nastavljaju da

alternativa robnoj proizvodnji u „socijalizmu“: „Administrativno-birokratsko upravljanje administracijom i društvenom reprodukcijom deformiše prave odnose i stvara monopole, konkretno birokratski subjektivizam u uslovima upravljanja, i neizbežno vodi iracionalnosti i parazitizmu u raspodeli društvenog proizvoda...“ Stoga je izbor jasan: ili zadržati *status quo* ili se okrenuti sistemu koji je isti taj Savez komunista nametnuo jugoslovenskom društvu u periodu pre 1948. Ista vrsta demonologije se koristi za uništavanje ideje da „svakome u skladu sa njegovim radom“, zvanični slogan Jugoslavije, znači ono što te reči govore. Takvo tumačenje „zanemaruje razlike u sposobnostima i doprinosu. Takav zahtev vodi obrazovanju svemoćne administrativne, birokratske sile, iznad proizvodnje i iznad društva, sile koja ustoličava veštačko i površno izjednačavanje, i čija moć vodi ka zavisnosti, nejednakosti i privilegijama...“ (*Student*, 18. mart 1969*) Načelo „svakome u skladu sa njegovim radom“ je istorijski razvila kapitalistička klasa u borbi protiv zemljišne aristokratije, i u današnjoj Jugoslaviji ovaj princip ima isto značenje koje je imao za buržoaziju. Stoga su enormni lični prihodi (i bonusi) uspešnih trgovinskih preduzetnika u jugoslovenskoj uvozno-izvoznoj firmi opravdani ovim sloganom, pošto njegov finansijski uspeh dokazuje i njegovu superiornu sposobnost kao i vrednost njegovog doprinosa društvu. Drugim rečima, raspodela se odigrava u pojmovima društvene procene rada pojedinca, a u robnoj ekonomiji rad se procenjuje na tržištu. Rezultat je sistem raspodele koji se može sumirati sloganom „od svakoga prema mogućnostima, svakom prema tržišnom uspehu“, slogan koji opisuje sistem društvenih odnosa široko poznat kao kapitalistička proizvodnja dobara, a ne kao socijalizam (koji je Marks definisao kao negaciju kapitalističke robne proizvodnje).

Odbranu ovog dokumenta ne karakterišu suptilniji metodi argumentacije, već tip konzervativne popustljivosti koji naprosto uzima *status quo* zdravo za gotovo, kao najbolji od svih mogućih svetova. „Teško bih mogao prihvatiti kritike koje ne odgovaraju duhu ovoga materijala i osnovnim idejama koje on u sebi stvarno sadrži /

ga što te reči govore, čak i ako se partija naziva „organizacijom radničke klase“, pa čak i ako svoju vladavinu naziva „diktaturom proletarijata“ ili „radničkim samoupravljanjem“. Štaviše, jugoslovensko iskustvo ne pokazuje čak ni da je preuzimanje državne moći od strane „organizacije radničke klase“ faza na putu ka radničkoj kontroli društvene proizvodnje, pa čak ni da je zvanično proglašavanje „radničkog samoupravljanja“ faza ka njegovom ostvarenju. Jugoslovenski eksperiment bi, barem istorijski, predstavljao takvu fazu samo u slučaju da su jugoslovenski radnici prvi na svetu započeli uspešnu borbu za razotuđivanje moći na svim ravnima društvenog života. Ipak, jugoslovenski radnici nisu započeli takvu borbu. Kao i u kapitalističkim društvima, takvu borbu su započeli studenti, a jugoslovenski studenti nisu bili među prvima.

Osvajanje državne moći od strane političke partije koja koristi marksistički rečnik kako bi manipulisala radničkom klasom mora se razlikovati od drugog, veoma drugačijeg istorijskog zadatka: zbacivanja robnih odnosa i uspostavljanja socijalističkih odnosa. Tokom više od pola veka, prvi su bili lažno predstavljani kao potonji. Uspon „nove levice“ je okončao ovu zbrku; revolucionarni pokret koji doživljava preporod u svetskim razmerama odlikuje se upravo odbijanjem da pogura partijsku birokratiju u državnu vlast i protivljenjem takvoj birokratiji tamo gde se već nalazi na vlasti.

Partijski ideolozi tvrde da „nova levica“ u kapitalističkim društvima nema ništa zajedničko sa studentskim pobunama u „socijalističkim zemljama“. Takva ocena je, u najmanju ruku, preterana: uz dužno poštovanje Jugoslaviji, najviše što se može reći je da jugoslovenski studentski pokret nije visoko razvijen kao u nekim kapitalističkim zemljama – do juna 1968. jugoslovenski studenti su bili poznati po svojoj političkoj pasivnosti, simpatijama za Sjedinjene Države i sitnoburžoaskim životnim ciljevima. Ipak, uprkos željama ideologa, jugoslovenski studenti nisu u velikom zaostatku; potraga za novim oblicima organizacije adekvatne za zadatke socijalističke revolucije nije ostala strana jugoslovenskim studentima. U maju 1968, dok je ogromna borba za razotuđenje svih vidova iz-

dvojene društvene moći sticala istorijsko iskustvo u Francuskoj, na beogradskom Pravnom fakultetu se raspravljalo o temi „Studenti i politika“. „Jedna od ideja, koje su davale ton razgovoru, odnosilo se na mogućnosti za efikasno humano angažovanje u tzv. pokretu „nova levica“, koji se, po rečima dr S. Stojanovića, suprotstavlja, s jedne strane, mitovima „društva blagostanja“ i klasične buržoaske demokratije, a, s druge strane, takođe i klasičnim levičarskim partijama, kako socijal-demokratskim, koje su na sve moguće načine i sa dosta uspeha uspele da ublaže revolucionarne zahteve u razvijenijim društvima Zapada, tako i komunističkim, koje su često diskreditovalе izvorne ideale za koje su se borile, ne retko gubeći ih sasvim u izrazito birokratskim deformacijama.“ („Reč je o akciji“, *Student*, 14. maj 1968, str. 4)

Do maja 1968. jugoslovenski studenti su imali mnogo toga zajedničkog sa svojim drugovima u kapitalističkim društvima. U reči uredništva, na prvoj strani beogradskih studentskih novina je stajalo: „Napetost sadašnje društveno-političke situacije je utoliko opasnija, što se za mnoge probleme ne mogu naći brza i prikladna rešenja. Na Univerzitetu se sasvim jasno pokazuju mnogi vidovi napetosti, a besperspektivnost uklanjanja nekih problema stvara osećaj bezizlaznosti kojih je rodno tlo vrlo različitih oblika ponašanja. Osećajući to, mnogi se pitaju da li će ta napetost preći u stanje konfliktnosti, u jednu ozbiljnu političku krizu, i u kakvim će se vidovima ta kriza ispoljavati. Ima mišljenja prema kojima tu krizu nije moguće izbeći, ona se, kažu, može samo ublažiti, pošto nije moguće tako brzo i efikasno uticati na izvesne pojave koje se javljaju na nivou globalne društvene strukture, a koje su i neposredni uzroci celog stanja.“ („Znaci političke krize“, *Student*, 21. maj 1968, str. 1) Ista naslovna strana studentskih novina nosila je sledeći Marksov citat o „prikrivenom otuđenju u srcu rada“: „... Rad stvara čudesa za bogataša, ali bedu za radnika. Stvara palate, ali udžericu za radnika. Stvara lepotu, ali užas za radnika. Rad zamenjuje mašinama, ali deo radnika baca nazad u varvarski rad, a drugi deo transformiše u mašine. Stvara duh, ali za radnika stvara glupost i kretenizam.“*

štrajkovi reprodukuju upravo one odnose koji su doveli do štrajkova. Na primer, radnici se pobune jer su zakinuti u raspodeli; onda im neko, verovatno isti onaj koji im je pre toga zakinuo, da ono što je uzeo od njih; štrajk se završi i radnici nastavljaju da budu najamna radna snaga. A onaj koji je dao učinio je to kako bi sačuvarao svoj položaj onoga koji daje, onoga ko spašava radnike. Drugim rečima, odnos nadnica – rad, koji je zapravo glavni razlog štrajka kao metoda rešavanja konflikta, nastavlja da se reprodukuje. Ovo vodi do sledećeg pitanja: da li je za radničku klasu uopšte moguće da se oslobodi u punom smislu u kontekstu preduzeća, ili je to proces koji mora da se odvija na nivou čitavog društva, proces koji ne toleriše nikakva razdvajanja između različitih preduzeća, grana, republika?“ (*Susret*, 18. april 1969*)

Što se tiče eksperata koji zakidaju radničku klasu, *Student* je doneo dugačak opis različitih vidova ekspertize: „1. Nagrađivanje onih funkcionera u preduzeću (direktora, komercijaliste, trgovačkog putnika itd.) koji krše pravne propise, ili moralne norme, radi postizanja ekonomske koristi za preduzeće, od strane upravnog odbora, radničkog saveta ili drugih samoupravnih organa. /.../ 3. Zaključivanje fiktivnih ili simulovanih poslova da bi se /.../ izbeglo plaćanje poreza /.../ 5. Korišćenje fonda za zajedničku potrošnju u svrhu dodeljivanja iznosa za podizanje stanova, vikendica, kupovinu automobila i sl. /.../“ (*Student*, 18. februar 1969, str. 1)

Zvanična ideologija socijalističke Jugoslavije se ne sukobljava sa interesima njene trgovačko-tehnokratske elite; zapravo obezbeđuje opravdanje za te interese. U martu 1969, Rezolucija IX kongresa Saveza komunista Jugoslavije se osvrnula na kritike junskih revolucionara samo kako bi ih odbacila i potvrdila zvaničnu ideologiju. Apsurdna tvrdnja prema kojoj robna proizvodnja ostaje središnji društveni odnos u „socijalizmima“ je ponovo izneta u ovom dokumentu. „Ekonomske zakoni robne proizvodnje u socijalizmu deluju kao snažna podrška razvoju modernih proizvodnih snaga i racionalnog upravljanja.“ Ova izjava se opravdava putem sada poznate demonologije, konkretno argumentom da je Staljin jedina

bez obzira u kom domenu društvenog razvoja neposredno učestvo-
vao.“ (R. Stojanović, „O potrebi izučavanja opšte teorije sistema na
fakultetima društvenih nauka“, *Student*, 25. februar 1969) Ako se,
kroz reformu univerziteta, opšta teorija sistema može utuviti u gla-
ve svih budućih jugoslovenskih tehnokrata, pretpostavka je da će
Jugoslavija magično postati „razvijen i progresivan društveni sis-
tem“ – tačnije trgovinska, tehnokratska i vojna birokratija, zemlja
čuda za ljudski inženjering.

* * *

Studenti su bili razdvojeni od radnika; njihova borba je bila pre-
uzeta: ona je postala prilika da akademske birokrate još efikasnije
služe trgovinsko-tehnokratsku elitu. Birokrate ohrabruju studente
da „samoupravljaју“ ovom „univerzitetskom reformom“, da učes-
tvuju u oblikovanju sebe u poslovne ljude, tehničare i upravljače.
U međuvremenu, jugoslovenski radnici proizvode više nego što su
proizvodili ikada ranije, i posmatraju kako proizvodi njihovog rada
uvećavaju bogatstvo i moć drugih društvenih grupa, grupa koje tu
moć koriste protiv radnika. Prema Ustavu, radnici upravljaju sami
sobom. Ipak, prema radniku intervjuisanom za *Student*, „To je sa-
mo na papiru. Kad rukovodioci izaberu svoje ljude, radnici moraju
da poslušaju; tako je to ovde.“ (*Student*, 4. mart 1969, str. 4*) Ako
radnik želi da započne borbu protiv neprestano rastuće društvene
nejednakosti bogatstva i moći, matira ga ogromna nezaposlenost
u Jugoslaviji: ogromna rezervna armija nezaposlenih čeka da ga
zameni, pošto je jedina alternativa napuštanje Jugoslavije. Radnici
i dalje imaju moćan instrument za „upravljanje sobom“; to je isti
instrument koji radnici imaju u kapitalističkim zemljama: štrajk.
Ipak, prema jednom analitičaru, štrajkovi radnika koji su razdvo-
jeni od revolucionarnih struja društva i od ostatka radničke klase,
konkretno „ekonomski“ štrajkovi, nisu povećali moć radnika u ju-
goslovenskom društvu; efekat je gotovo suprotan: „Šta se desilo
nakon jedanaest godina iskustava sa štrajkovima? Kad god izbiju,

Istog meseca, u reči uredništva časopisa Omladinskog saveza Be-
ograda je stajalo: „... revolucionarna uloga jugoslovenskih studena-
ta, po našem mišljenju, leži u njihovom angažovanju u rešavanju
opštih društvenih problema i protivrečnosti (među kojima se nala-
ze problemi i protivrečnosti društvene i materijalne situacije stude-
nata). Specifični problemi studenata, bez obzira koliko drastični, ne
mogu biti rešeni u izolaciji, odvojeno od opštih društvenih proble-
ma: materijalna situacija studenata ne može biti odvojena od eko-
nomske situacije društva; studentsko samoupravljanje ne može bi-
ti odvojeno od društvenih problema samoupravljanja; situacija na
Univerzitetu od situacije u društvu...“ (*Susret*, 15. maj 1968*). Nared-
ni broj iste publikacije je sadržao diskusiju o „uslovima i sadržaju
političkog angažovanja omladine danas“ koji je uključivao sledeću
primedbu: „reforma Univerziteta stoga nije moguća bez reforme ili,
zašto da ne, revolucionarizacije čitavog društva, jer univerzitet ne
može biti odvojen od šireg spektra društvenih institucija. Iz ovoga
sledi da je sloboda misli i dela, konkretno autonomija Univerzite-
ta, moguća jedino ukoliko je čitavo društvo transformisano, i ako
tako transformisano omogućiti opštu klimu slobode i samoupravlja-
nja.“ (*Susret*, 1. jun 1968*)

* * *

U aprilu 1968, poput svojih drugova u kapitalističkim zemljama,
jugoslovenski studenti su iskazali solidarnost sa Nacionalnim oslo-
bodilačkim frontom Vijetnama i protivljenje militarizmu Sjedinje-
nih Država. Kada je Rudi Dučke (Dutschke) upucan u Berlinu, što
je bila posledica kampanje Springer Press-a protiv radikalnih za-
padnonemačkih studenata, jugoslovenski studenti su iskazali svo-
ju solidarnost sa nemačkom Socijalističkom studentskom federaci-
jom (SDS). Beogradske studentske novine su donosile članke Rudi-
ja Dučkea i nemačkog marksističkog filozofa Ernsta Bloha. Iskus-
tvo svetskog studentskog pokreta je komuniciralo sa jugosloven-
skim studentima. „Studentske pobune koje su se ove godine dogo-
dile u mnogim zemljama pokazale su da je omladina u stanju da

iznese važne zadatke u procesu promene društva. Može se reći da su ove pobune uticale na krugove na našem Univerzitetu, jer je očito da su se hrabrost i želja za borbom povećale, da se kritička svest brojnih studenata izoštrila (revolucija je često tema intelektualnih rasprava).“ (*Student*, 23. April 1968, str. 1*) Što se tiče oblika organizacije putem koje se ta želja za borbom mogla izraziti, Pariz je obezbedio primer. „Šta je potpuno novo i ekstremno važno u novom revolucionarnom pokretu pariskih studenata – ali takođe i nemačkih, italijanskih i studenata u Sjedinjenim Državama – jeste da je pokret bio moguć samo zato što je bio nezavisan od svih postojećih političkih organizacija. Sve ove organizacije, uključujući komunističku partiju, postale su deo sistema; one su se integrisale u pravila svakodnevnih parlamentarne igre; teško da su bile voljne da rizikuju pozicije koje su već postigle kako bi se bacile u ovaj bezumno hrabar i na prvi pogled beznadežan poduhvat.“ (M. Marković, *Student*, 21. maj 1968*)

Još jedan ključni element koji je doprineo razvoju jugoslovenskog studentskog pokreta bilo je iskustvo beogradskih studenata sa birokratijom studentskog sindikata. U aprilu su studenti Filozofskog fakulteta sastavili pismo protestujući protiv represije nad marksističkim intelektualcima u Poljskoj. „Širom sveta danas, studenti se nalaze na čelu borbe stvaranja ljudskog društva, i zato smo duboko iznenađeni reakcijom poljskog socijalističkog režima. Slobodna kritička misao ne može biti potisnuta od strane bilo kakve moći, čak ne ni te koja se površno oslanja na socijalističke ideje. Za nas, mlade marksiste, neshvatljivo je da je danas, u socijalističkoj zemlji, moguće tolerisati antisemitske napade i koristiti ih za rešavanje unutrašnji problema. Smatramo da je neprihvatljivo da se, nakon što je poljski socijalizam prošao kroz toliko bolnih iskustava u prošlosti, unutrašnji konflikti rešavaju takvim nedemokratski sredstvima i da se pri njihovom rešavanju progoni marksistička misao. Takođe smatramo beskrupuloznim pokušaje razdvajanja i stvaranja sukoba između naprednog studentskog pokreta i radničke klase čije je puno oslobođenje takođe studentski cilj...“ (*Student*,

ktiv kojih su se studenti izričito borili, poput odvajanja od radničke klase – uz visoku cenu, i sistematske integracije studenata, ne samo u tehnokratiju, već i u oružane snage: „Borba za poboljšanje materijalnog položaja univerziteta i studenata je naš neprestan zadatak... Jedno od ključnih pitanja današnjeg rada na univerzitetu je imperativ borbe protiv svih oblika defetizma i demagogije. Naš univerzitet, a naročito naša studentska omladina, jeste i biće entuzijastična i sigurna odbrana naše socijalističke domovine. Sistematična organizacija u izgradnji odbrambene moći naše zemlje protiv svakog agresora, sa koje god strane pokuša da nas napadne, mora biti neprestan, brz i efikasan rad svih nas.“ (D. Ivanović, *Student*, 15. oktobar 1968, str. 4*) Ovim primedbama su prethodile duge i veoma apstraktne izjave u smislu da je „samoupravljanje sadržaj univerzitetskih reformi“. Gore navedene specifičnije napomene razjašnjavaju šta prema rektoru čini „sadržaj“ „samoupravljanja“.

Kako se studenti ne bacaju sa žudnjom u „borbu“ za univerzitetske reforme, zadatak je prepušten ekspertima koji su za njega zainteresovani, profesorima i akademskim funkcionerima. „Glavna tema razgovora velikog broja predavača i njihovih kolega su automobili, vikendice i lagodan život. Ovo su takođe glavne teme razgovora društvene elite koja se tako oštro kritikuje u pisanjima ovih akademika, koji ne shvataju da čine sastavni i nimalo nevažni deo ove elite.“ (B. Jakšić, *Susret*, 19. februar 1969*)

Pod parolom reforme Univerziteta, jedan od vodećih (zvaničnih) ekonomista Jugoslavije zagovara birokratsku utopiju sa elementima magije. Isti ekonomista koji je, pre neku godinu, podvlačio aritmetički „balans nacionalnog proizvoda“ razvijen od strane sovjetskih „društvenih inženjera“ za primenu na ljudskim bićima, sada zagovara „primenu teorije generalnih sistema za analizu konkretnih društvenih sistema“. Ova teorija generalnih sistema je najnovije naučno otkriće „razvijenih i progresivnih društvenih sistema“ – poput Sjedinjenih Država. Zahvaljujući ovoj činjenici, „.../ Opšta teorija sistema postaje ne samo neophodna za sve buduće stručnjake iz oblasti društvenih nauka, već i za svakog drugog stručnjaka,

osnovu kojeg će studenti delovati: „univerzitetska reforma“. Stoga je pobuna protiv upravljačke elite bila cinično pretvorena u svoju suprotnost: univerzitet će biti prilagođen kako bi služio potrebama dominantnog sistema društvenih odnosa; studenti će biti istrenirani da efikasnije služe upravljačku elitu.

Dok su „studentske organizacije“ pokrenule „borbu“ za reformu univerziteta, studenti, koji su bili počeli da se samoorganizuju radi borbe za dosta drugačije ciljeve, su ponovo postali pasivni i politički indiferentni. „/.../ junski [period odlikuje se], kratko rečeno, probuđenom svešću studenta; postjunski (od početka školske godine do danas), koji u mnogome dobija karakteristike predjunskog perioda, objašnjava se neadekvatnim odnosom društva prema junskim akcijama i zahtevima postavljenim u Junu.“ (*Student*, 13. maj 1969, str. 4)

Borba da se *status quo* zbaci bila je odvrćena od svog ludila; učinjena je realističnom; transformisana je u borbu koja podržava *status quo*. Ova borba, u koju se studenti ne uključuju jer je „njihova organizacija“ preuzela na sebe da je vodi u njihovo ime, nije proračena sastancima, opštim zborovima ili nekim drugim oblikom samoorganizovanja. Razlog za to je taj što se studenti nisu borili za „reformu univerziteta“ pre juna ili tokom juna, i nisu bili pridobijeni za ovu „borbu“ nakon juna. Zapravo, uglavnom su „studentski glasnogovornici“ postali zainteresovani, jer ono što je bilo poznato pre juna i dalje se zna nakon juna: „Poboljšanje Univerziteta ima smisla samo ako je zasnovano na pretpostavci da transformacija Univerziteta zavisi od transformacije društva. Sadašnje stanje Univerziteta oslikava, u većoj ili manjoj meri, stanje društva. U svetlu ove činjenice, besmisleno je smatrati da smo raspravljali o opštim društvenim problemima dovoljno dugo, i da je došlo vreme da našu pažnju usmerimo na reformu univerziteta.“ (B. Jakšić, *Susret*, 19. februar 1969*)

Sadržaj „univerzitetske reforme“ je definisao rektor Univerziteta u Beogradu. U njegovoj formulaciji, objavljenoj u *Studentu* pola godine nakon junskih događaja, rektor čak uključuje „ciljeve“ pro-

23. april 1968, str. 4*) Skupština studenata na Filozofskom fakultetu poslala je ovo pismo u Poljsku – a Univerzitetski odbor Saveza studenata Jugoslavije se usprotivio akciji. Zašto? Studenti filozofije su sami analizirali funkciju i interese sopstvene birokratije: „UOSSJ našao se u situaciji da izgubi osnovni politički nerv reagovanja, osetio se slab i bez odgovornosti da treba nešto učiniti. I onda kad taj UO nije bio pitan, kad se nije čulo njegovo mišljenje, od akcije se „trebalo ograditi“. Loša taktika i još lošije poštovanje demokratije koja treba da dođe do punog izražaja u sredini mladih ljudi kao što su studenti. U onom trenutku kad je Univerzitetski odbor izgubio smisao za suštinu pokrenute akcije, diskusija je prevedena na formalni teren: „Koga pitati za mišljenje?“, „Od koga treba dobiti odobrenje?“, a manje se pitalo: Ko zapravo u ovoj atmosferi pasivizacije pokreće akciju? Za nas je to suštinsko pitanje. Nije li paradoksalno da se Univerzitetski odbor ograđuje od akcije koja je upravo počela u članstvu, a ne u nekom od foruma: kad se ima u vidu je osnovno načelo našeg socijalizma – SAMOUPRAVLJANJE, a to znači donošenje odluka u redovima samog članstva. Dakle, pripisuje nam se kao greh ostvarenje osnovnih samoupravnih prava. Organizacija nikada sama sebi ne može biti cilj, već samo sredstvo za ostvarenje ciljeva i zato je najveća vrednost akcije tome što je pokreće samo članstvo, bez direktiva i nametanja stavova odozgo, bez krute institucionalizovane forme.“ (Isto.)

Sa ovim elementima – svešću o neodvojivosti univerzitetskih problema od društvenih odnosa u društvu zasnovanom na otuđenom radu, svešću o važnosti internacionalne „nove levice“ i svešću o razlici između samoorganizovanja na terenu i birokratske organizacije – beogradski studenti su stupili u akciju. Incident koji je pokrenuo akciju bio je beznačajan. U noći 2. juna 1968. performans koji je trebalo da bude održan u blizini studentskog doma na Novom Beogradu, na otvorenom, održan je u maloj prostoriji u zgradi; studenti koji su došli da vide performans nisu mogli da uđu. Došlo je do spontanih demonstracija, kojima se ubrzo priključilo više hiljada studenata; demonstranti su počeli da hodaju prema zgrada-

ma vlade. Kao i u kapitalističkim društvima, zaustavila ih je policija (koja se u samoupravnom jeziku Jugoslavije zvanično zove „milicija“); studenti su prebijeni palicama milicije; mnogi su bili uhapšeni.

Sledećeg dana, 3. juna, neprestani opšti zborovi su bili održani na većini fakulteta koji čine Univerzitet u Beogradu (preimenovan u Crveni univerzitet Karl Marks), kao i na ulicama Novog Beograda. „U svojim razgovorima studenti su istakli ogromno socijalno raslojavanje jugoslovenskog društva, problem nezaposlenosti, povećanje privatne imovine i nezarađenog bogatstva jednog društvenog sloja, nepodnošljive uslove u kojima se nalazi veliki deo radničke klase i potrebu da se načelo raspodele u skladu sa radom dosledno sprovede. Razgovori su prekidani glasnim aplauzima, i uzvicima poput 'Studenti i radnici', 'Mi smo sinovi radnih ljudi', 'Dole sa socijalističkom buržoazijom', 'Sloboda štampe i sloboda demonstracija'“ (*Student*, specijalno izdanje, 4. Jun 1968, str. 1*)

Za policijskom represijom je usledila novinska represija. Jugoslovenska (komunistička) štampa nije izveštavala ostatak stanovništva o studentskoj borbi. Izveštavala je o borbi studenata za rešavanje studentskih problema, borbi zasebne grupe za veće privilegije, borbi koja se nije odigrala. Naslovna strana izdanja *Studenta* od 4. juna, koje su beogradske vlasti zabranile, opisuje pokušaj štampe da predstavi revolucionarnu borbu u nastajanju kao studentsku pobunu za posebne privilegije: „Opet je naša štampa uspela da iskrivi sliku sadašnjih zbivanja na univerzitetu. /.../ Naime, ispalo je, posle tih smišljenih pomeranja i zaturanja, da se studenti uglavnom bore za svoje materijalne uslove. A svi oni koji su učestvovali na mitingu u demonstracijama vrlo dobro znaju da su studenti najjače pozdravljali jednu drugu orijentaciju – borbu za one opšte interese našeg društva, pre svega borbu za interese radničke klase. Zbog toga su u oba studentska proglasa, koji su upućeni sa demonstracija, na prvo mesto stavljani zahtevi za smanjenjem neopravdano velikih socijalnih razlika. Po mišljenju studenata, upravo ta borba (protiv socijalne nejednakosti) jeste pored borbe za samoupravne odnose i reformu, ono što je u centru interesa radničke klase u nas

Ovog puta ja obećavam studentima da ću se svestrano založiti za rešavanje i u tome studenti treba da mi pomognu. Šta više ako nisam sposoban da rešim ta pitanja onda ja ne treba više da budem na tome mestu. Ja mislim da ni jedan naš stariji komunista bilo koji, koji ima svjest komunista, ne bi trebalo da insistira na tome da mora ostati tamo gdje jeste, nego treba da dađe mesta onim ljudima koji su sposobni da rešavaju probleme. I najzad, ja se još jednom obraćam studentima: vrijeme je da se prihvate učenja, sada je vrijeme polaganja ispita, i u tome vam želim mnogo uspeha. Jer, bilo bi zaista šteta da izgubite još više vremena.“ (*Tito, Student*, 11. jun 1968, str. 1-2)

Ovaj govor, koji sam po sebi predstavlja samoogoljavanje, ostavio je otvorenim svega dva pravca delovanja: ili dalje razvijanje pokreta u celosti izvan potpuno raskrinkanjeh političkih organizacija ili preuzimanje i privremenu tišinu. Jugoslovenski pokret je bio preuzet i privremeno ućutkan. Šest meseci nakon eksplozije, u decembru, Studentski savez Beograda je zvanično usvojio Akcionopolitički program proglašen u junu. Ova verzija programa uključivala je Prvi deo, o društvenim ciljevima borbe, Drugi deo, o reformi univerziteta, i novododati Treći deo, o koracima koje je potrebno preduzeti. U Trećem delu je objašnjeno da se „pri ostvarivanju programa na umu mora imati metod rada. 1) Studentski sindikat nije sposoban da neposredno učestvuje u rešavanju opštih društvenih problema (Deo I programa)... 2) Studentski sindikat je sposoban da neposredno učestvuje u borbi za reformu Univerziteta i sistema višeg obrazovanja u celini (Deo II programa), i da bude glasnogovornik progresivnih strujanja na Univerzitetu.“ (*Student*, 17. Decembar 1969, str. 3*). Tako se nakon juna odigralo nekoliko događaja. Studentska borba je bila institucionalizovana: preuzele su je „studentske organizacije“. Drugo, prvobitnim ciljevima junske borbe su bila dodata dva nova elementa: program univerzitetske reforme i metod za ostvarenje ciljeva. I, konačno, početni ciljevi borbe su prepušteni društvenim grupama protiv kojih su se studenti pobunili. Ono što je nekada bilo prilog sada je postalo jedini deo programa na

demonstracija o svemu što je tome prethodilo, došao do uvjerenja da je revolt koji je postojao kod mladih ljudi, kod studenata došao spontano. Ali da je postepeno, kako su se te demonstracije razvijale i posle prenele sa ulice na aule i sale na Univerzitetu, došlo je do izvjesnog infiltriranja raznih nama tuđih elemenata koji ne stoje na socijalističkim pozicijama /.../ Jednom rječju došlo je do infiltriranja onih elemenata koji su htjeli da ovu situaciju iskoriste u svoje ciljeve. A tu ima raznih tendencija i raznih elemenata, od najreakcionarnijih pa do onih najekstremnijih, lažno radikalnih elemenata kod kojih imaju odjek Mao Ce Tungove teorije.“ Nakon ovog pokušaja da se revolucionarni studenti izoluju i izdvoje preusmeravanjem problema sa sadržaja ideja na izvor ideja (strani elementi sa stranim idejama), predsednik republike pokušava da vrati dobre, domaće studente koji imaju samo lokalne ideje. „Međutim ja sam došao do uvjerenja da je ogroman dio, mogu da kažem, 90% studenata poštena omladina /.../ Evo, najnoviji razvitak na univerzitetima je pokazao da je 90% studenata naša socijalistička omladina, koja se ne da trovati, koja ne dozvoljava raznim đilasovcima, rankovićevcima, maocetungovcima da bi kao pretekst da se brinu za studente ustvari pokušavali da ostvare svoje ciljeve. Naša omladina je dobra, ali mi trebamo da joj posvetimo više pažnje.“ Nakon što je rekao studentima kako ne smeju dozvoliti da budu iskorišćeni, predsednik samoupravne Jugoslavije im govori kako treba da dozvole da budu iskorišćeni. „Ja se obraćam, drugovima i drugaricama, radnicima i radnicama, našim studentima, da nam pomognu u konstruktivnom pristupanju i rješavanju svih tih pitanja. Neka budno prate šta mi radimo, to je njihovo pravo, neka učestvuju u našem svakodnevnom životu, i kad god im nešto nije jasno, kad god nešto treba razjasniti, neka dođu kod mene. Neka pošalju delegaciju.“ Što se tiče sadržaja borbe, njenih ciljeva, Tito se obraća deci iz obdaništa i obećava im da će se lično posvetiti svakoj njihovoj žalbi. „Jer, revolt do koga je došlo, je djelimično i rezultat toga što su studenti vidjeli da sam i ja sam često postavljao ta pitanja pa se ona ipak nisu rješavala.

u ovom momentu. Novine ne citiraju ni jednog govornika na mitingu koji je govorio o neopravdano velikim socijalnim razlikama. /.../ Takođe se iz novina ne može videti da su najčešće uzvikivane parole na mitingu i u demonstracijama bile parole: ZA JEDINSTVO RADNIKA I STUDENATA, STUDENTI-RADNICI i njima slične koje su izražavale jednu misao i jedno osećanje da su putevi i interesi studenata neodvojivi od onih koje ima radnička klasa.“ (*Student*, 4. jun 1968, str. 1)

Do 5. juna, Savez studenata Jugoslavije je uspeo da preuzme vođstvo nad rastućim pokretom i da postane njegov glasnogovornik. Studentska organizacija je objavila „Akciono-politički program“ koji je sadržao revolucionarne ciljeve koje su studenti izneli na skupštinama, sastancima i demonstracijama – ali program je, u vidu priloga, sadržao i Drugi deo o „univerzitetskoj reformi“. Ovaj prilog je kasnije odigrao ključnu ulogu u ponovnom uspjavanju novopobuđenog jugoslovenskog studentskog pokreta. Prvi deo akciono-političkog programa je prvenstveno isticao društvenu nejednakost, nezaposlenost, „demokratizaciju svih društvenih i političkih organizacija, naročito Saveza komunista“, degeneraciju društvene imovine u privatnu imovinu, spekulacije stanovima, komercijalizaciju kulture. Ipak Drugi deo, koji radikalni studenti zadovoljni relativno tačnim iznošenjem njihovih ciljeva u Prvom delu verovatno nisu ni pročitali, izražavao je dosta drugačiju, zapravo suprotnu orijentaciju. Prvi „zahtev“ Drugog dela je već pretpostavljao da nijedan od ciljeva izraženih u Prvom delu neće biti ispunjen: to je zahtev za prilagođavanje Univerziteta trenutnim zahtevima jugoslovenskog društvenog sistema, konkretno zahtev za tehnokratskom reformom koja zadovoljava zahteve jugoslovenskog trgovinsko-tehnokratskog režima: „Odmah preduzeti reformu školskog sistema, da bi se on uskladio sa potrebama razvoja naše privrede, kulture i samoupravnih odnosa.“ (*Student*, posebno izdanje, 8. jun 1968, str. 1-2).

Ovo grubo izvrtanje, ova manipulacija studentskom pobunom kako bi poslužila zahtevima dominantnih društvenih odnosa protiv

kojih su se studenti pobunili, nije postala vidljiva do naredne školske godine. Trenutna reakcija režima je bila daleko manje suptilna: sastojala su se od represije, izolacije, razdvajanja. Vidovi policijske represije su uključivali prebijanja i zatvaranja, zabranu studentskih novina koje su jedine donosile potpun izveštaj o događajima, demonstracijama i sastancima, a u noći 6. juna „/.../ dva agenta SUP-a i jedan pozornik organa milicije brutalno su napali studenta prve godine Stomatološkog fakulteta /.../ oduzeli mu oko 600 primeraka lista, pocepali ih i zapalili. Sve ovo se odigralo pred većom grupom građana, koja se okupila želeći da dobije list.“ (*Student*, 8. jun 1968, str. 3)

Pored policijske represije, dominantni interesi su uspeli da izoluju i razdvoje studente od radnika, privremeno su uspeli u svom „beskrupuloznom pokušaju razdvajanja i stvaranja sukoba između naprednog studentskog pokreta i radničke klase čije je puno oslobođenje takođe studentski cilj“. Ovo je učinjeno na više načina. Zabrana studentskih novina i pogrešno izveštavanje zvanične štampe su držali radnike u neznanju o studentskim ciljevima; direktori preduzeća i njihovi krugovi stručnjaka su „objasnili“ studentsku borbu „svojim“ radnicima, dali im instrukcije da brane „svoje“ fabrike od napada „nasilnih“ studenata, a potom, u ime „radničkih kolektiva“, poslali pisma novinama čestitajući policiji na spasavanju jugoslovenskog samoupravljanja od nasilnih studenata.

„Prema onome što se piše i govori javno, ispada da su studenti silovali Narodnu Miliciju, da su blokirali milicijske stanice i drže ih u obruču. Sve ono što je od ponedeljka naovamo karakterisalo studentsko kretanje po gradu i po fakultetima, red, samokontrola, istovetno je sa starom rečju nasilje. /.../

Da budem određen, birokratija ove vrste koja stoji iza ovakvih akcija i želi da inscenira konflikt između radnika i studenata, jeste i birokratija u Savezu komunista i birokratija u proizvodnji i državnim službama, a posebno je jaka ona u štampi (štampa je izrazito hijerarhijska struktura koja se samoupravljanjem zaklanja onda kada želi da se sačuva od kritike, od odgovornosti i sl.). Pri pokretu

radnika i studenata, birokratija oseća da gubi tlo pod nogama, oseća da se gube ona tamna mesta u kojima ona najradije prebiva, pa u strahu povlači besmislene poteze. /.../

Našem pokretu je nužno neposredno povezivanje sa radničkom klasom. On treba da joj objasni svoja opšta načela, a on njemu da predoči jednu istorijsku mogućnost da se ta načela ostvaruju, da postanu složenija i savitljivija, da ne ostanu jalova parola. Ali upravo toga se birokratija najviše plaši, ona sada naređuje da se čuvaju fabrike od studenata. Jer, kako ona govori, studenti ruše fabrike. Eto jedne znamenite besmislice.“

(D. Vuković, *Student*, 8. jun 1968, str. 1)

Tako su samoupravni direktori jugoslovenskog socijalizma zaštitili jugoslovenske radnike od jugoslovenskih studenata kao što su, nekoliko nedelja ranije, francuske „radničke organizacije“ (Generalna konfederacija rada / CGT i Komunistička partija Francuske) zaštitile francuske radnike od socijalističke revolucije.

* * *

Represija i razdvajanje nisu okončali jugoslovenski revolucionarni pokret. Opšti zborovi su nastavili da se održavaju, studenti su nastavili da traže oblike organizovanja koji bi mogli da ih ujedine sa radnicima i koji su bili odgovarajući za zadatak transformisanja društva. Treći korak je bio da se pokret pacifikuje i, ako je moguće, pridobije tako da služi potrebama upravo one strukture protiv koje se borio. Ovaj korak je usledio u vidu značajnog Titovog govora, štampanog u broju *Studenta* od 11. juna. U društvu u kojem je ogromna većina ljudi smatrala „kult ličnosti“ u Kini najvećim grehom na svetu, velika većina studenata aplaudirala je sledećim rečima čoveka čija je slika ukrašavala sve jugoslovenske javne ustanove, mnoge domove i većinu naslovnica dnevne štampe tokom četvrt veka: „Ja sam /.../ razmišljajući u toku